

Sjoutnäsets kapell

Restaurering av tak och fasader 2009–2010

Sjoutnäsets kapell, Frostvikens socken, Strömsunds kommun

Julia Cronqvist

RAPPORT – JAMTLI 2012:5
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2012

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket Ärende nr MS2006/02204

Omslagsbilder: Martina Berglund och Björn Olofsson, Jamtli

Foto: Martina Berglund och Björn Olofsson, Jamtli

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli Förlag

ISSN 1654-2045

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	3
ANTIKVARIERFASTIGHETSUPPGIFTER M.M.	3
FASTIGHETSUPPGIFTER M.M.	4
KARTA	5
HISTORIK / BESKRIVNING	6
ANTIKVARISKT RESONEMANG	6
BESKRIVNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	9
TAK	9
FASADER	14
INTERIÖR	19

Inledning

Sjoutnäsets kapell uppfördes 1919 efter ritningar av Gustaf Lindgren. Sedan dess har byggnaden endast genomgått mindre reparationer. Den första skedde 1934 då problem med spåntäckningen på taket åtgärdades. Samtidigt fick den dittills omålade interiören sin nuvarande färgsättning utförd av konstnären Paul Jonze. Omläggning av taket ska sedan enligt en muntlig uppgift ha skett under 1960-talet.

En upprustning av kapellet diskuterades i församlingen omkring sekelskiftet 2000 men det kom då inte till utförande. Skadorna var nu framförallt koncentrerade till taket över sakristian men även med mindre läckage på andra ställen.

Ett program för restaurering utfördes av Leif Markström, Bygg & Restaureringskonsult AB i Härnösand under 2006. De närmast följande åren fördes diskussioner mellan församlingen, stiftet och länsstyrelsen om kapellets bevarande där det fanns tankar om att avlysa kapellet som kyrkobyggnad och eventuellt försälja eller riva det. Lyckligtvis beviljades medel till en restaurering och arbetet upphandlades enligt ett förfrågningsunderlag daterat 2009-01-20.

Länsstyrelsen i Jämtlands län fattade 2009-02-27 (1st dnr 433-1092-09) ett beslut om tillstånd för restaureringsarbetena. Arbetet påbörjades under hösten 2009 och fortsatte sedan följande sommar 2010. Arbetena har utförts av Träkompaniet AB genom Per Malmsten. Underentreprenör på bygg och snickeri har varit Bertil byggare, Bertil Andersson. Det utvändiga måleriet förutom fönsterbågar har utförts av Per Halvarssons måleriateljé. Fönstren har renoverats av Fönster och måleriteknik i Jämtland AB.

Slutbesiktning skedde 2010-08-16 och en efterbesiktning 2010-09-02.

Antikvarisk kontroll och dokumentation har utförts av Martina Berglund och Björn Olofsson, båda från Stiftelsen Jamtli. Besöksprotokoll, digitala fotografier, ritningar och andra handlingar som rör upprustningen finns i läns museets arkiv.

Östersund den 21 februari 2012

Julia Cronqvist
Antikvarie

Fastighetsuppgifter m.m.

Objekt	Restaurering av Sjoutnäsets kapell, Frostvikens socken.
Dnr Jamtli	374/2010 F8AFE och 122/2009 F8A
Dnr LST	433-1092-09
Uppdragsgivare	Frostvikens församling Kyrkorådet Prästbacken 1 830 90 Gäddede Kontaktperson: Patrik Winter
Entreprenör	Träkompaniet AB Bjärme 154 830 22 Fåker Kontaktperson: Per Malmsten
Antikvarie	Jamtli Box 709 831 28 Östersund Kontaktperson: Martina Berglund

Karta

Sjoutnäsets kapell

Historik / Beskrivning

På platsen där Sjoutnäsets kapell idag ligger har det tidigare funnits ett äldre enkelt liggstimrat kapell med panelade fasader. Detta ska ha uppförts på 1860-talet, men revs när man byggde upp det nya kapellet. Arkitekten till Sjoutnäset hette Gustaf Lindgren och kapellet stod klart 1919.

Nationalromantikens arkitekturideal har påverkat byggnadens utformning, vilket vi bland annat kan se genom att både tak och fasader är klädda med sågade och tjärade kyrkspån. Kapellets riktning är öst/västlig och huvudentrén finns i tornet i väst. Långhuset avslutas med ett avsmalnat och rakavslutet kor i öst. Sakristian är placerad i vinkeln mellan kor och långhus på norra fasaden.

Ett sadeltak täcker långhuset och koret, sakristian har ett valmat sadeltak. Vindskivor är profilerade och målade med Falu rödfärg.

En bit ovanför långhusnocken kragar kyrktornet ut, i denna del finns ljudluckorna. Här över tar tornets karnistak vid och över detta sitter en åttkantig spira även denna täckt med spån. Spiran avslutas uppåt med ett järnkors med glober.

Fasaderna på långhuset bryts upp av strävpelare/kontreforer och mellan dessa sitter tvåluftsfönster med blyspröjs. Spröjsen bildar i överkant ett spetsbågemonster. Fönsterfoder är efter restaureringen gråmålade medan bågarna målats i engelskt rött.

Kapellets grund består av huggen granit som är omväxlande grov och slät.

Entrédörren är en pardörr med kvaderindelad brunmålade panel. Upp till denna leder en trapp och handikappramp.

Antikvariskt resonemang

Tak

Sjoutnäsets kapell uppvisade inför denna upprustning betydande skador på spåntaket. Skadorna kan dels sägas bero på svaga punkter i byggnadens konstruktion, och dels på eftersatt underhåll. Stora åtgärder krävdes, spåntäck-

ningen på hela södra takfallet på långhuset fick plockas ned och ersättas med nya spån. Den utsatta delen vid mötet mellan kortak, sakristia och långhusets östra gavel, fick beläggas med dubbelfalsad plåt. Problemen med smält- och regnvatten gjorde att man valde detta utförande för att minimera risken för ytterligare rötskador.

Fönster

I samband med upprustningsarbetena valdes en annan färgsättning än den som fanns innan åtgärderna.

Fönsterbågarna togs ur och transporterades till en verkstad i Nälden där de restaurerades. I samband med detta så gjordes en provskrapning där det framkom att bågarna tidigare hade varit målade med en engelskt röd kulör. Det bedömdes vara den ursprungliga färgsättningen och därmed beslutades att man skulle återgå till den.

Innan restaureringen var både bågar och foder vita. Martina Berglund gjorde ett besök på plats och skrapade fram en äldre ljusgrå kulör under den vita på fodren. Under sommaren målades fodren först vita utan klartecken från antikvarisk kontrollant. Vid slutbesiktningen diskuterades detta och efter kontakt med länstyrelsen beslutade Björn Olofsson att fodren skulle strykas med den ljusgrå kulören så det av allt att döma tidsmässigt hörde samman med den röda kulör som redan tidigare valts på bågarna. Ett visst merarbete uppstod med anledning av detta.

Finns det då några uppgifter om när byggnaden haft de olika färgsättningarna? I arbetsbeskrivningen av Gustaf Lindgren från 1915 omnämns att exteriören skulle tjärstrykas och att vissa detaljer skulle målas med faluröd slamfärg. Det finns däremot ingen beskrivning över hur fönstren skulle målas. På ett äldre odaterat fotografi är fönsterbågarna mörka. En tunn vit rand löper runt bågarna vilket bör tolkas som att det är kittfalsen som syns. När Paul Jonze beskriver ett förslag för det interiöra måleriet 1934 nämner han även hur exteriören ska behandlas. Fönsterbågarna skulle målas ”vitgrå” och porten skulle målas i ”kopparfärg”. Om fönsterbågar och port verkligen målades på det sättet vet vi inget om idag. Porten är utbytt och det går inte att belägga att det är 1934 som bågarna får sin ljusa kulör. Det är möjligt att det är då som de får sin röda kulör, innan dess kan de ha varit obehandlade. Att den smala kittfalsen framträder på det äldre fotot antyder att bågarna vid det tillfället inte hade täckmålats!

Ur ett antikvariskt perspektiv är den valda färgsättningen konsekvent. De valda kulörerna stämmer med de innersta oljefärgsskikten på båge och foder.

Utifrån den situation som rådde omkring 2006-2007 med diskussionerna om kapellets framtid är det tillfredsställande att de avslutade åtgärderna har kommit till stånd. De exteriöra skadorna har åtgärdats och de betydande kulturhistoriska värden som är utmärkande för kapellet har värnats. Det är ändå med en känsla oro som arbetena avslutas med tanke på de skador som

uppdagats i kappellets golvbjälklag. Att åtgärda dessa skador kommer att ta tid men förhoppningsvis kan nya krafter och resurser uppammas så att även detta steg kan tas med samma seriösa hållning gentemot vård och bevarande av denna unika byggnad.

Beskrivning av utförda åtgärder

TAK

Långhusets tak, södra takfallet

För att få en överblick över eventuella rötskador på rotet plockades samtliga spån på detta takfall ned. De delar som var skadade renhögs och ilagades. Spånen man plockade bort var enligt uppgift utbytta på 60-talet, ytan visade att de tillverkats i cirkelsåg, även avfasningen på undersidan hade gjorts med såg.

Rotet på södra takfallet var främst rötskadat i nederkant. Skadorna hade uppstått genom att befintligt spån ej var monterat så att det stack ut tillräckligt långt över takfotskanten, vatten hade därför kunnat ledas in i rotet. De rötskadade delarna av rotbrädorna tog man bort och skarvade med nytt trä. Ny spikregel 2" x 4" monterades sedan mellan takstolarna (vid takfotens nederkant) för god stabilitet och för att möjliggöra infästning av det nya rotet. Materialet till rotet togs av gran, tjocklek 1" (25 mm), bredderna varierande mellan 4" till 8" (100-200 mm).

Rötskador på rote, södra takfallet

Vid omläggningen av spånen ersattes samtliga spån från 60-talet med nytillverkade. Av de nya spånen är vissa ramsågade, andra är bandsågade, samtliga spån är tagna ur furuvirke. Spånen behandlades med varm dalbränd furustubbstjära, framställd av Claessons trätjära, innan de spikades fast. Galvaniserad trådspik användes vid monteringen.

Eftersom ytan på de nya ram- och bandsågade spånen skiljer sig från både de ursprungliga spånens och 60-talsspånens cirkelsågade yta, gör detta att man tydligt kan se vilka spån som tillkommit år 2010.

Nya spån på södra takfallet

I samband med att rotet i takfoten lades om åtgärdade man även takfotens brädinklädnad. En stor del fick bytas ut till nya brädor med samma dimensioner som de ursprungliga. Brädintäckningen målades med Falu rödfärg. Detta var en avvikelse mot åtgärdsprogrammet där man angivit att takfotsinklädnaden skulle målas med en blandning av Falu rödfärg och trätjära.

Även delar av de kontursågade vindskivorna, ovanpåliggande lister och täckbrädorna på den östra gavlen hade rötskador. Täckbrädorna och listerna byttes på både det norra och södra takfallet. Den yttre vindskivan mot syd lagades i den nedre änden. Båda vindskivorna mot norr skarvades på takfallets mitt.

På gaveln mot väst byttes täckbrädorna både mot norr och syd, listerna byttes på det norra takfallet och den yttre vindskivan skarvades både mot norr

och mot syd. Samtliga vindskivor och lister målades med Falurödfärg, täckbrädorna tjärades.

Nockbrädorna på långhustaket ersattes med nya.

Vindskivor på långhus och kor efter målning

Långhusets tak, norra takfallet

Tillskillnad från det södra takfallet var spånen på det norra takfallet ursprungliga från byggnadens uppförandetid. Rötskadade spån och spån med sprickor sorterades bort och kompletterades med nytillverkade. De ursprungliga spånen hade en cirkelsågad yta, avfasningen var däremot huggen för hand. Originalspånen var spikade med en variation av klippspik och trådspik.

Stegen som varit monterad på norra långsidan och norra takfallet togs bort. Istället planerade man att montera fästöglor på det norra takfallet för att underlätta framtida takarbeten.

Torn

På spiran bytte man uppskattningsvis 85 % av spånen.

De fyra tornluckorna, parluckor, är ej ursprungliga från byggnadens uppförandetid. Vid restaureringen valde man att måla dem i ”tjarkulör”. Luckorna halvöljades (50% kallpressad linolja 50% terpentin) och målades slutligen i två omgångar med Envall&Claesson äkta Linoljefärg. Kulör. Järnoxidbrun, enligt RAA:s färglikare 1A-663. Hur de varit målade/behandlade tidigare är osäkert.

Lagning av läckage i mötet mellan sakristia, kor och långhus

Ett av de största problemen att åtgärda var smältvattenläckaget på taket i skarven mellan sakristian, koret och långhuset. För att förhindra vidare skador plockade man bort spånen på en del av korets tak. På denna yta valde man att lägga en underlagspapp och över pappen ett galvat dubbelfalsat plåttak med en stånskiva upp mot långhusets gavelvägg. En rännal i plåt tillverkades och denna lät man mynna ut i en hängränna som fästes längs sakristians västra takfot. På detta sätt förhindrade man dels vatteninträningen på taket och dels styrde man vattenavrinningen till hängrännan istället för att som tidigare låta det rinna ner på kontroforen i hörnet mellan sakristia och långhus. Denna lösning var en kompletterande åtgärd som avvek från Leif Markströms första åtgärdsprogram där man föreslagit en stånskiva av plåt mot långhusets gavelvägg, men där man istället valt att behålla spånet på kortaket, dock med ny underlagspapp/ypapp samt ny uppregling så att spånen skulle bli väl luftade. Till detta hade man föreslagit en infälld rännal av koppar i kontroforens översida. Detta utförande valde man dock att frånga. Den förändrade åtgärden godkändes både av länsstyrelsen och antikvarisk sakkunnig.

Under pågående arbete med plåtvtäckning vid sakristia, kor, långhusgavel

Sakristia med hänggräna, plåttäckning skymtar bakom långhusets takfall

Korets tak

På korets tak bytte man nya täckbrädor ovan lister och vindskivor på korets gavel, nya lister monterades ovanpå vindskivan mot norr. Spån byttes på de tre nedersta varven på kortakets södra takfall samt byttes 25-30 spån mitt på tak och upp motnock.

Sakristians tak

På sakristian bytte man spån ned mot takfot och rännal på det västra takfallet.

FASADER

Enstaka spån byttes ut på de olika fasadsidorna. Det var en svår gränsdragning vid bedömningen av vilka spån som måste bytas ut. Helt trasiga spån ersattes, men enbart spruckna spån lät man vara kvar på fasaderna.

För hela kyrkan gällde att både tak- och fasadytor som lades om med tjär-doppad spån tjärströks, med pensel, endast en gång efter omläggningen. Kontreforerna däremot tjärströks två gånger. Innan tjärning rengjordes de äldre spånen från alger och annan påväxt.

Överblivna spån bar man upp för förvaring i tornet.

Lagning av kontrefor invid sakristia, norra fasaden

Kontreforen invid sakristian på kapellets norra sida hade under årens lopp varit utsatt för avvattning från både korets och sakristians tak, detta gjorde den extra utsatt med rötskador som följd. Här monterade man därför bort spånen för att komma åt stommen. Rötskadade partier fanns i syll och i snedsträvor. Skadade delar renhögs och kompletterades med nytt virke.

Kontrefor vid sakristia på norra fasaden efter lagning och tjärning

Vid dessa arbeten uppdagades att det även fanns allvarliga rötskador på hela bjälklaget under sakristian och långhuset. I princip hade hela trossbotten med spånfillning rasat ner på marken. Beslut togs om att enbart reparera kontreforen.

Lagning av bjälklaget kommer att kräva en större insats där man antagligen måste gå in och riva ut sakristians golvet och reparera bjälklaget uppifrån. Detta arbete lät man skjuta på framtiden.

Stensockel

Trasiga partier på stensockeln lagades med Serpo 222, mur och putsbruk B, portlandcement.

Delar av dropplisten ovan stensockel byttes ut till viss del, rötskadade delar sågades ur och nytt trä skarvades i.

Under arbetet med att tjära kapellet rann mycket tjära ner på stensockeln. Detta påpekades av antikvarisk sakkunnig. Sockeln rengjordes därför efter att arbetena slutförts, man fick dock inte bort fläckar från tidigare omtjärningar. Enligt uppgift har dropplisten en sådan konstruktion att tjäran på många ställen rinner ner på stensockeln istället för att droppa utanför.

Entréport

Entréporten byttes ut ca 2003 och är en kopia på originaldörren. Den ursprungliga porten var enligt vaktmästaren tjärad. Nuvarande port var istället målad med akrylatfärg, i en brun kulör. Vid restaureringen valde man att skrapa och borsta bort akrylatfärgen till rent underlag, sedan halvöljades porten ett varv och ströks i två omgångar med Engvall & Claessons äkta linoljefärg. Kulör järnoxidbrun, enligt RAÄ:s färglikare 1 A 663. (Samma kulör som tornluckorna.)

Entréport

Fönsterrestaurering

Samtliga fönsterbågar demonterades och transporterades till Måleri och fönsterteknik i Näliden. Skador på blyspröjs och bågar lagades. Bågar och mittpost målades i engelskt röd kulör, linoljefärg Engwall & Claesson, Engelskt rött 10A enligt *"Linoljefärg 2003"*, framtagen av Teknisk målerikonst, SOH AB. Linoljefärgslikaren är en fortsatt utveckling på Riksantikvarieämbetets provsamling över linoljefärger.

Fönsterfoder målades först i en vit kulör, men detta arbete fick sedan göras om eftersom man vid skrapprov sett att den ursprungliga kulören varit grå. En dokumentationsruta med den ursprungliga kulören bevarades på undanskymd plats.

Fönsterbåge med blyspröjs under restaurering

Fönster, bild tagen innan fönsterfoder målas i grå kulör

Övrigt

Grunden in till kyrkogården var trasig. Den nytillverkades därför av 1" x 4" granvirke. Åtgärden utfördes utan att antikvarisk sakkunnig kontaktades. Enligt hantverkarens utsaga var form och utseende lika som den gamla. Beslag återanvändes.

Den nytillverkade grinden

Handikapprampen och entrébron upp till entrén målades med ”västkustblandning”, 1/3 kokt linolja, 1/3 balsamterpentin, 1/3 tjära.

Under arbetenas gång lyfte Ola Hanneryd på länsstyrelsen i Jämtland frågan om det behövde utföras dräneringsarbeten kring kyrkan. Rickard Isaksson, dåvarande stiftsantikvarie på Härnösands stift svarade att detta inte var nödvändigt. Han poängterade dock att det självklart fanns vinster i att ta hand om det vatten som kom från takavvattningen så att detta inte rann ner under kapellet. Eftersom kapellet inte används i större omfattning ansåg Rickard att åtgärderna måste anpassas efter församlingens förutsättningar. Insatserna skulle därför begränsas till enbart åtgärder som möjliggör att det går att vistas och använda kapellet.

INTERIÖR

Enligt Leif Markströms åtgärdsprogram fanns en del skador i den interiöra inredningen bland annat på grund av vattenläckage. Detta gällde fuktskador i taket på sakristian. På bänkinredning fanns även fläckar som man misstänkte tillkommit redan under 40-talet då man använt Cuprinol på yttertaket. Cuprinolen ska ha trängt igenom innertaket och droppat ner på bänkarna. Inga av dessa skador åtgärdades under 2010, vilket blev en avvikelse från programmet.

I kyrkan uppmärksammades en större springa mellan brädorna i mittgången. Vad den beror på var osäkert men då det låg en gångmatta längs hela mittgången, vilken täckte springan, ansågs den inte utgöra något problem.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2012

ISSN 1654-2045

- 2012:1 Lillhärjäbygget – Dokumentation och uppmätning av vinterfjället 2011
Sara Bäckman, Olof Edin
- 2012:2 Ankarede – Levande kyrkstad. Kunskapsunderlag 2011
Clara Nyström
- 2012:3 Skärvångens begravningsplats – Anläggning av askgravlund 2010
Clara Nyström
- 2012:4 Kulturhistorisk förstudie avseende planerad vindkraftpark vid Nyhem
i Bräcke kommun 2012
Anders Hansson
- 2012:5 Sjoutnäsets kapell – Restaurering av tak och fasader 2009–2010
Julia Cronqvist